

## Ressenya

Alland, Alexander Jr. & Alland, Sonia (2006) *Catalunya, One Nation, Two States. An Ethnographic Study of Nonviolent Resistance to Assimilation*, New York: Palgrave MacMillan.

Laura Cardús i Font

*Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica i Àfrica - Universitat de Barcelona (UB)*

No és freqüent poder llegir una monografia on els protagonistes siguem nosaltres. Bé, parlant amb propietat, on l'objecte d'estudi sigui la nació catalana dividida per la frontera franco-espanyola. I, més concretament, la idea de nació expressada en aquest racó de món, els mecanismes psíquics, socials i culturals que la vehiculen.

És a dir que tenim el privilegi de poder visitar una mirada externa sobre la catalanitat, exposada per una parella d'etnògrafs experts que ha realitzat, des de l'any 1996, diverses estades en territori català. Tot plegat per desentrellar què és això de la catalanitat i com s'expressa el catalanisme. Com l'autor principal de l'obra, Alexander Alland Jr., professor emèrit d'etnologia a la Universitat de Columbia a Nova York, ens confessa, la intenció no aconseguida de la recerca que emprengué juntament amb la seva esposa, la traductora Sonia Alland, era dur a terme un etnografia comparativa de com el nacionalisme català té lloc a dos municipis catalans ubicats dins l'Estat francès el primer (Cerbère - Cervera de la Marenda) i a l'Estat espanyol l'altre (Portbou). Com veurem, la recerca es feu més complexa i podem dir que en va resultar un estat de la qüestió força acurat de com s'expressa el sentiment nacional català i, en concret, de com es parla (o no) la llengua catalana a diversos territoris, tant al Principat com a Ses Illes, el País Valencià o el Rosselló.

Els dos autors triaren de forma atzarosa aquests enclavaments fronterers, que comparteixen època fundacional i història de glòria i caiguda econòmica, sempre al voltant de l'existència de la línia de tren de diferents amplades a les dues bandes de l'antiga duana. El que hauria de ser un inconvenient fou viscut com una oportunitat per habitants i nouvinguts a Portbou i a Cervera, que feren créixer la seva economia a base de transportar efectes des dels trens d'una banda als trens de l'altra banda. També, com no pot ser d'altra manera, es desenvolupà un comerç il·legal afavorit per la diferència de divises i de càrregues impositives a França i a Espanya. A més, han volgut destacar els Alland, ambdues poblacions han provat de treure profit de la seva catalanitat a efectes d'atraure el turisme i, això, també les ha agermanades. Especialment a partir de l'entrada a la Unió Europea i la supressió de la frontera i, en l'actualitat, amb el projecte de construcció de la línia del TGV que ha d'unir Barcelona, Girona i Perpinyà (sobrepasant Portbou i Cervera), aquests pobles han perdut i estan en vistes de perdre, gran part de la seva activitat econòmica i de la seva població.

Com ens expliquen els autors, tant Cervera com Portbou comparteixen un alt nombre de residents jubilats i certa mobilitat transfronterera. Per una banda, els residents a Cervera es desplacen a Portbou a comprar menjar al mercat dels divendres, i a fer ús de diversos serveis de lleure. Els cerverins sempre han estat benvinguts a Portbou, on la gran majoria dels comerciants parlen francès i el franc era acceptat arreu, abans de l'entrada de la moneda única europea (contràriament a la pesseta a la banda Nord dels Pirineus).

Un altre tret que també comparteixen és que tots dos pobles estan encarats al turisme i cada cop més, obligats per la caiguda dels serveis relacionats amb les vies fèrries. Són poblacions costaneres amb una orografia molt similar. Tanmateix, Portbou està clarament més assortit per atendre el sector turístic, no en va esdevé un enclavament d'entrada a la Península Ibèrica per a molts visitants europeus que arriben per terra. En canvi, Cervera ha romàs més aviat com un punt de sortida de França i no té turistes que hi facin estades massa llargues. Per un altre costat, els veïns i veïnes de Portbou han cercat feina, especialment en el sector del ferrocarril, a la vila francesa, tot aprofitant la diferència salarial entre França i Espanya. I una altra fita que els agermana és el fet que diversos joves portbouencs creuaren cap al Nord durant la Primera Guerra Mundial a fi de defensar els "germans catalans". Anys més tard, joves cerverins d'origen català lluitaren per la República en contra de l'aixecament franquista.

Una constatació que féu canviar el rumb de la recerca dels Alland, són les diferències lingüístiques entre ambdós pobles. Mentre a Portbou se sent català al carrer amb habitud i més de la meitat de la població el parla amb fluïdesa, en convivència amb el castellà que també és parlat per gairebé tothom, a Cervera és difícil apreciar l'ús d'aquesta llengua a l'espai públic. Els únics senyals extern de la catalanitat són més aviat folklòrics: l'oferta d'especialitats culinàries catalanes als restaurants, o la senyera que és exhibida a l'exterior d'algunes cases i botigues. Una dada interessant, en aquest sentit, és que, malgrat que molts dels habitants de Portbou participen als encontres sardanistes, no hi ha colla sardanista formalment establerta en aquest municipi. En canvi sí que n'hi ha a Cervera, fet que ens pot donar molt a pensar al voltant de la cultura viscuda i la cultura representada i interpretada de portes cap enfora. Com recullen els autors, la diferència de l'estatus lingüístic de les minories a l'Estat espanyol i a l'Estat francès provoca situacions com ara el major accés a ajuts nacionals o europeus per fomentar la cultura o per vèncer l'aïllament en el cas de Portbou. Això fa que alguns projectes de cooperació cultural transfronterera siguin boicotejats per la manca de suport governamental a França. A aquests fets s'hi afegeix la dificultat que al·leguen els residents, basada en les discrepàncies en els calendaris vacacionals i en els horaris quotidians (dels àpats, les hores d'anar a dormir, els comerços), que resulten un impediment més a l'hora d'establir iniciatives comunes per fomentar la catalanitat i el turisme que seria, segons els autors, una forma lògica de pal·liar les dificultats econòmiques en que es troben.

La tria d'aquest *locus* de recerca, com dèiem, es pot considerar en part atzarosa però, és clar, hi ha motius personals que apropen els autors a aquesta realitat. Alexander Alland Jr. és un jueu novaiorquès amb pares d'origen rus. A la seva família, en el seu ànim d'esdevenir estatunidencs de dret a principis del segle XX, aviat abandonaren l'ús del rus així com del francès -que era la llengua familiar del seu pare-, a l'àmbit domèstic. Tanmateix, ja en la seva vida adulta, Alexander Alland Jr. tingué l'oportunitat de viatjar amb la seva esposa Sonia Alland, nord-americana fluent en llengua francesa (que també tenia el jiddisch com a llengua familiar, que igualment fou abandonada), a terres gal·les, on establiren la seva segona residència i on el professor Alland va poder assistir a seminaris de Claude Lévi-Strauss. Tota aquesta diversitat de relacions amb les llengües prohibides, oblidades i recuperades es féu palesa en el seu coneixement, per mitjà de la televisió, de la situació a Portbou i a Cervera. A finals dels anys 1990,

aquestes viles es feren famoses arrel de l'obertura fronterera pròpia de l'entrada en vigor de la Unió Europea a ambdós països, que posà en perill l'economia local basada, com ja s'ha esmentat, en l'existència d'una duana i d'un pas fronterer restringit. La sorpresa de conèixer que tots dos pobles compartien arrels culturals catalanes, pràcticament desconegudes pels autors i, segons ells diuen, completament ignorades als EEUU, sumada al seu interès per les llengües i per un poble que, afirmen, ha resistit segles d'intents violents d'assimilació, els féu escollir Cervera i Portbou per realitzar la seva investigació.

Varen iniciar la recerca del costat francès, donada la seva ignorància de la llengua catalana, l'any 1996. Després començaren a aprendre català a Barcelona i a Girona, de manera que van poder prosseguir amb la investigació a Portbou conduint entrevistes exclusivament en català. El procés d'aprenentatge de la llengua és descrit prou minuciosament i els Alland es posicionen clarament en favor de la necessitat d'aquest requisit per a fer etnografia. Aquesta postura els ha conduït a situacions interessants, tenint en compte que no són parlants de castellà i, per tant, es dona una condició sorprenent per excepcional: parlants de català que no són bilingües amb la llengua castellana. Ells mateixos s'adonen d'aquesta realitat i descriuen com els catalans canviem ràpidament al castellà sota la menor sospita que el nostre interlocutor sigui castellanoparlant o estranger. També es lamenten que, a ciutats com Barcelona, la quinxalla i els joves prefereixin parlar el castellà en ambients lúdics, independentment de la seva formació escolar.

El fet que ells mateixos no parlin castellà els ha portat a viure situacions còmiques, com ara un ple a l'Ajuntament de Portbou, on foren convidats pel mateix alcalde i on, es lamenten, no van entendre res per la facilitat amb que els interlocutors canviaven d'idioma (i també pel fet que parlaven molt de pressa i sense respectar els torns de paraula). D'altra banda, els Alland se sorprenen positivament de veure com en ciutats com Girona o Maó el català és molt present al carrer i fins i tot és parlat per la població més jove. Fet i fet, es podria considerar que, per fer recerca en un ambient bilingüe és important, a fi de no perdre's matisos de la realitat estudiada, dominar ambdues llengües vehiculars. Com, si no, podem apreciar l'ús del català que es fa en grans ciutats com ara Barcelona, que ells retraten com un lloc de clara degradació de l'idioma. En canvi, sent fidels al que sentim al carrer, podem trobar àmbits d'exclusivitat del català a la Ciutat Comtal entre joves i grans i, molt més interessants,

situacions d'intercanvi fluid i de "transcontaminació" de les dues llengües. No seria d'estranyar que, per a un estranger, sentir parlar català a un "xava" pugui resultar confús, per l'enorme quantitat de castellanismes i interjeccions foranes que fem servir.

A banda d'això, també entendre el castellà pot servir-nos per captar els termes amb els que el català a la ciutat tenyeix el discurs dels castellanoparlants. D'on venen, sinó, els concorreguts "Adéu" o, més aviat "Déu" o el famós "Nen!" que es fa servir en converses informals en castellà. Amb tot, és digne de lloança i posa de manifest un clar plantejament polític el fet de decidir aprendre la llengua nadiua del lloc on es decideix fer etnografia. Malgrat aquesta sigui una llengua "minoritària" o "en extinció" o en una situació en que tots els nostres informants siguin bilingües i ens podem acomodar a emprar la llengua majoritària. Quants i quantes de nosaltres ens disposem a fer treball de camp sense ni tan sols pensar en aprendre la llengua local, i quants estudiants d'antropologia i disciplines afins arriben cada any a Catalunya amb l'objectiu de fer recerca socio-cultural al nostre país sense saber, ni ganes, ni un borrall de català?

La monografia dels Alland, de dues-centes pàgines, editada ja fa quatre anys en anglès als Estats Units i en procés de traducció al català i al francès, com a requisit tan necessari de retornar la informació al lloc d'origen de la recerca, inclou descripcions acurades dels dos llocs principals, Portbou i Cervera, tenint presents aspectes històrics, socio-polítics, lingüístics i d'expressió identitària d'altre caire. Entre aquests últims, els autors plantegen com a formes simbòliques (més enllà de la llengua) del catalanisme l'himne "Els Segadors", la Sardana i la Coblà, els Castellers, les festes nacionals (Diada de l'11 de setembre, Sant Jordi, Sant Joan), el Cant Coral, el *Barça*, les Caixes d'Estalvis, la Nova Cançó, l'Excursionisme i, de forma molt curiosa i contemporània, s'hi inclou també l'Ase Català (referint-se a la icona representada normalment en forma d'adhesiu, no a l'espècie equina pròpiament dita), els jocs d'ordinador en català i l'etiqueta "CAT" de les matrícules dels cotxes. No cal dir com d'interessant i discutible és aquesta categorització dels símbols de la catalanitat. I per això precisament és tan enriquidor llegir una monografia sobre "nosaltres", justament perquè ens ajuda a ser conscients de les decisions que prenem quan fem antropologia: com mirem, què etnografiem, què considerem rellevant i què no i, és clar, com la nostra experiència única definirà la nostra manera de veure i analitzar el que estem estudiant.

La composició de l'obra és original i clàssica alhora, convida a la lectura per la senzillesa del seu estil i perquè presenta la informació de forma honesta i transparent.

Per exemple, els autors dediquen no menys de tres capítols a les entrevistes amb catalanoparlants d'ambdós costats de la frontera, seleccionant les més representatives del seu treball de camp. A més, el llibre segueix un recorregut gairebé cronològic de l'evolució i els girs de l'anàlisi que els seus autors fan de la catalanitat.

Primer, com dèiem, donen un plantejament de base sobre el seu posicionament teòric. Alexander Alland Jr., de forma francament pedagògica (no en va és professor emèrit) es posiciona clarament en contra del que ell anomena "els dogmes de la postmodernitat". Considera les aportacions postmodernes en antropologia com una exageració del relativisme Boasià que posen al mateix sac tots els estàndards d'interpretació, i que, segons diu, no permeten que ningú faci un judici d'una cultura diferent a la pròpia (cosa que ell, en aquesta obra, efectivament, fa, i admet, no sense per això donar veu i valor als protagonistes de la recerca). Després planteja una revisió històrica dels llocs inicialment estudiats (Portbou i Cervera) i, més endavant, descriu breument la història de Catalunya. Fa una anàlisi general de l'estat de la llengua catalana (fent notar com, per exemple, els nadius catalans som per majoria bilingües i, en canvi, molta de la població immigrada és monolingüe) i dels mitjans de comunicació en la nostra llengua.

Seguidament s'hi inclouen les descripcions de Cervera i de Portbou considerant els elements que apuntàvem, així com les converses mantingudes amb els seus habitants. Posteriorment exposa un breu però il·lustratiu marc teòric sobre el nacionalisme, centrant-se especialment en les aportacions de Benedict Anderson i de Walker Connor. Segons els autors, Catalunya encarna clarament les "Comunitats Imaginades" descrites per Anderson (1991), que considera la nació com un constructe de la conducta humana, que és imaginada com a sobirana. També les aportacions de Connor sobre l'etnonacionalisme són incorporades a l'hora de subratllar que la nació és l'agrupament humà més ampli existent constituït per persones que creuen que estan relacionades ancestralment (1994: 212). Tot seguit es presenta una mirada a la història d'Espanya en relació als poders central i regionals.

Arrel de les diverses constatacions sobre la realitat demogràfica i lingüística a Portbou i Cervera, que no consideraren, finalment, com a pobles prou representatius de la cultura catalana, els autors decidiren estendre la seva recerca observant l'estat de la catalanitat al Principat i al Rosselló. Això, òbviament féu més complexa la seva recerca i, en el seu camí tot cercant informants, trobaren aliats com ara la llibreria "Les Voltes"

de Girona o la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) que se celebra a Prada de Conflent anualment.

Finalment pogueren establir suficients contactes a ambdós costats de la frontera i inclouen al final del llibre un capítol sobre la situació del català al Rosselló, on, a grans trets, es pot concloure que l'experiència repressiva del darrer segle, amb indicacions tan *chauvinistes* com ara "Està prohibit escopir i parlar en català" (p. 151), han generat situacions de resistència molt arrelades però puntuals, i també, tristes experiències d'auto-odi lingüístic protagonitzades per diverses persones d'origen català. Cal que no oblidem que França és un dels principals opositors a que la llengua catalana, així com altres llengües minoritàries, sigui considerada oficial dins el marc de la Unió Europea.

Llegir *Catalunya, One Nation, Two States* ens ofereix l'oportunitat d'entendre el quefer de l'etnografia des de l'altra banda. Justament, per als qui ens dediquem a aquesta tasca, és un excel·lent exercici llegir les anàlisis que elaboren i les conclusions que extreuen els antropòlegs sobre els informants i les seves vides. Per exemple, per a aquests autors, els nadius catalans tenim el costum de no convidar la gent de fora de la nostra família a casa nostra, és a dir, que som més aviat reservats i gelosos del nostre espai privat. També posen èmfasi en diverses ocasions en el fet que, segons ells, el nacionalisme català no és racista i, segons les seves conclusions, el català "no neix" sinó que "es fa", especialment per via d'aprendre la llengua (i, per tant, com deia Goethe, l'ànima d'un poble és la seva llengua). És d'interès destacar que el subtítol d'aquesta obra és "*An Ethnographic Study of Nonviolent Resistance to Assimilation*", és a dir que el seu llibre el considera un estudi etnogràfic de la resistència no-violenta a l'assimilació. Sobre aquesta qüestió, precisament, la violència, Alexander i Sonia Alland subratllen que, malgrat que la història de Catalunya ha estat tacada de sang en massa ocasions, l'ús de la violència que fem els catalans i les catalanes com a nació és eminentment defensiú.

L'obra esdevé una autèntica declaració de principis tota ella i també una declaració d'amor pel català i per les llengües i les cultures minoritzades. En sintonia, per tancar el llibre, i a mode d'apèndix, els seus autors han inclòs la petició que la delegació als EEUU del Consell Nacional Català feu l'any 1945 a les Nacions Unides per intentar garantir la independència de Catalunya.

## Bibliografia

Ressenya

ANDERSON, B. (1991) *Imagined Communities*, London and New York: New Left Press.

CONNOR, W. (1994) *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton, NJ: Princeton University Press